

Emine GÜVEN*

TÜRK DİLİNDEKİ <i>MORBET</i> SÖZCÜĞÜ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	A STUDY ON THE WORD <i>MORBET</i> IN TURKIC
<p>ÖZET</p> <p>Türk dili tarihî süreçte oldukça geniş bir alana yayılmış hem resmî dil hem de yerel halkın konuşma dili olarak varlığını sürdürmüştür. Pek çok ulusta olmayan bu geniş coğrafyalarda hüküm sürme durumunun doğal bir sonucu olarak Türk dili, dil içi farklılaşma, çeşitli kollara ayrılma özelliği göstermiş, oluşan bu kollar zamanla yazı dili olup standart hâle gelmiştir. Ölçünlü dilin dışında kalan belli yerleşim bölgelerine özgü, yazı dili hâline gelmemiş dil ise ağız düzeyinde kalmıştır. Çalışmada; Ardahan, Kars, Artvin ve Erzurum ağızında yoğun olarak kullanılan <i>morbet</i> sözünün kökeni, yapısı, anlamı ve kullanımı üzerinde durulmuş, sözcüğün yaşadığı yöre(ler) ve dillerden hareketle sözcüğün etimolojisi Gürcüce, Farsça, Arapça ve Türkçe düzleminde ele alınıp incelenmiştir. <i>Morbet</i> sözünün kullanıldığı yurt içi ve yurt dışındaki ağız/lehçe bölgeleri ve etkileşim alanları sözcüğün anlamı ve kökeni bağlamında olası tüm varyantları ile birlikte değerlendirilmiştir.</p> <p>Anahtar kelimeler: morbet, etimoloji, Türk dili ve lehçeleri.</p>	<p>ABSTRACT</p> <p>Turkic language has spread over a wide area in the historical process and has continued its existence both as an official language and as the spoken language of local people. As a natural consequence of ruling in these wide geographies, which is not the case in many nations, the Turkic language has shown the feature of differentiation within the language and separation into various branches. These branches became standard as a written language over time. The language specific to certain settlements outside the standard language, which did not become a written language, remained at the dialect level. In the study, the origin, structure, meaning and usage of the word <i>morbet</i>, which is used extensively in the dialect of Ardahan, Kars, Artvin and Erzurum, were emphasized, and its etymology was examined in Georgian, Persian, Arabic and Turkic based on the region(s) and languages in which the word lives. The dialect/dialectal regions and interaction areas in Turkey and abroad where the word <i>morbet</i> is used were evaluated together with all possible variants in the context of the meaning and origin of the word.</p> <p>Keywords: morbet, etymology, Turkic language and dialects.</p>

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ardahan/Türkiye, E-Posta: emineguven90@gmail.com / Asst. Prof. Dr., Ardahan University, Faculty of Humanities and Letters, Modern Turkic Dialects and Literature, Ardahan/Türkiye, E-Mail: emineguven90@gmail.com

Giriş

Türk dili, tarih boyunca oldukça geniş bir bölgeye yayılmış, bazen resmî dil olarak bazen de yerel halkın konuşma dili olarak hüküm sürmüştür. Coğrafi ayrılıklar, sosyal ve kültürel değişimler, ticaret ve göç durumu, politik ve ekonomik vb. nedenlerle Türk dili, dil içi farklılaşmaya gitmiş ve pek çok kola/ağza bölünmüştür. Özellikle 19. yüzyıla kadar doğuda Çağatay Türkçesi, batıda Osmanlı Türkçesiyle temsil edilirken Türkistan'ın Rus egemenliğine girmesiyle birlikte Rusların bu bölgede uygulamış olduğu dil politikaları neticesinde 20. yüzyılda yirmiden fazla Türk lehçesi (yani yirmiden fazla yazı dili) oluşmuştur. Süreç içerisinde yazı dili hâline gelen lehçeler konuşulan bölgelerin de temsilcisi olmuş, bu bölgelerde yazı dilinin bir başka ifade ile ölçünlü dilin kuralları uygulanmaya başlanmıştır. Bu bakımdan bir bölgedeki ölçünlü dilin özelliklerini sergilemeyen dilbilgisel kurallar bahsi geçen ölçünlü dilin ağız özellikleri biçiminde ele alınmıştır.

Türklük bilimi araştırmalarının en kıymetlilerinden biri de ağız araştırmalarıdır. Ağız araştırmaları ile bir yörenin ağız özellikleri ortaya koyulurken bölgedeki etnik yapı, kültürel özellikler ve coğrafi durumun dilsel, kültürel çeşitliliğe ve dile yansımaları incelenmektedir. Bu bakımdan ağız araştırmalarının analizi tarih, etnografya, folklor, dilbilim, sosyoloji gibi bilim dallarıyla da yakından ilişkilidir.

Demir, ağız terimi için dilin değişik bölgelerde konuşulan, bir standardı olmayan ve siyasi olarak da bağımsız bir dilden bahsedilemeyen, dil özellikleri hususunda ise bağlı bulunduğu ölçünlü dilden çok farklı olmayan, okullarda öğretilmeyen, resmî durumlarda kullanılmasından kaçınılan varyantlarını ifade etmek için kullanmıştır (Demir, 1999, s. 67).

“Belli yerleşim bölgelerine özgü, yazı dili hâline gelmemiş dil; diyalekt: Rumeli ağzı, Konya ağzı, Muğla ağzı, Siverek ağzı vb.” (GTS, 2024). Çalışmada ele alınacak olan “morbet” sözü özellikle Ardahan, Kars, Artvin ağızlarında varlığını sürdüren, sosyo-kültürel yaşamın bir parçası olarak günlük hayatta oldukça yaygın olarak kullanılmakta bir başka ifade ile *morbet* sözcüğü yöre halkı tarafından hâlâ kullanılmaktadır (Yılmaz & Albayrak, 2019, s. 250). Sözcüğün aynı zamanda Erzurum ve Ahıska ağzında da kullanıldığı kayda geçmiştir.

Morbet Sözcüğünün Türk Dilindeki Kullanımları

Derleme Sözlüğü'nde morbet için aşağıdaki anlamlar verilmiştir:

“Evde az iş yapan çocuk.” *Kağızman Kars (DS, 1993, s. 4598).

Morbed için: “8-10 yaşlarında hizmetçi kız; dadı.” Erzurum ağzında kullanılan bir sözcüktür (Gemalmaz, 1995, s. 230).

Çalışmalarda *morbet* sözü için *Derleme Sözlük* baz alınarak “evde az iş yapan çocuk” (Çubukcu, 2019, s. 263; Güngör, 2016, s. 189) anlamı kullanılırken Kara ve Güzel'in çalışmasında (2019, s. 44) bu kaydın yanlış ve kontrole muhtaç olduğu vurgulanmıştır. Öneri olarak “... ufak tefek işleri yapan, ev işlerine yardımcı olan çocuk” anlamı sunmuşlardır.

Artvin, Ardanoç Ağzında:

Morbet: Evdeki yapılması gereken ufak tefek şeyleri yapan çocuk.

Kóyda **morbet** kalmadı

Gedan geri gelmedi

Köy cennetten bir köşa

Kisma kıymet bilmadi Kervani (Şenol, 2015, s. 465).

Morbetluḡ etmaḡ: Çocuḡun ev ve köy işlerine yardımcı olmak.

Bir kaç gun Sevginur’i yolla da morbetluḡ etsın. (Şenol, 2015, s. 465).

Şavşat Ağzında:

Polat (2000), Şavşat ağzında *morbet* sözcüğünün 1) Öküzün boynuna ağırlık vermek için asılan kütük. 2) Eli iş tutan küçük çocuk. 3) Çift sürerken yardımcı olan çocuk biçimindeki anlamlarına yer vermiştir (Polat, 2000, s. 160).

“Evde çeşitli getir götür gibi işlerde ev halkına destek sağlayan, yardım eden küçük çocuk” anlamı bahsi geçen yörelerde genel manasıyla tüm çocuklar için özel anlamda ise bilhassa erkek çocukları için kullanılmaya devam etmektedir.

Bu kapsamda, dijitalleşme çağında kişisel sayfalar, bloklar ve platformlar bireylerin ayak izi konumuna gelmiştir. Bilgiye hızlı ve kolay erişim amacıyla kullanılan kişisel ve kurumsal platformlarda yapılan araştırmalarda da görülmüştür ki hazırlanan bireysel ve kurumsal (belediye, dernek vb.) sözlüklerde ve kişisel blog, sayfa vb. aktarılan hikâyelerde, şiirlerde de *morbet* sözcüğünün bu anlamda kullanıldığı saptanmıştır. Örneğin: *kulturportali.gov.tr*; *savşat.com*; *terekemekarapapakturkleri.com*; *arsiyannfr.tr*; *alanyurt.yetkin-forum.com*; *fmtr.com*; *savsat.com* gibi mecralardaki paylaşımlarda *morbet* sözünün bahsi geçen anlamlarını bulmak mümkündür.

Günümüzde halk arasında “küçük çocukların daha az sorumluluk gerektiren işleri yapabilecek duruma gelmesi; getir götür işlerini yapabilmesi” anlamlarında varlığını sürdüren sözcüğün geçmişte daha derin bir kültürel yapıda kullanılmış olduğu ve *morbet* kültürünün küçük çocuğa oldukça ağır bir sorumluluk yüklediği de görülmektedir. Örneğin, küçük yaşta zengin birinin hayvanlarını gütmek için (tarlasında çalışmak için vb.) köyünden, ailesinden, arkadaşlarından ve çevresinden ayrılıp *morbetlik* etmek için giden çocukların gittikleri yerlerde evin çocuğu gibi değil hizmetçisi, işçisi gibi kullanıldığı (bahsi geçen kişisel platformlarda anlatılan öykülerden hareketle) görülmektedir.

Kars, Ardahan ve Artvin’de hâlâ yöre halkının yoğun olarak kullanımında olan sözcüğün kökeni hususu belirsizliğini korumaktadır. Günümüzde sözcüğün kullanımının kaydedildiği saha çalışmalarına örnek olarak Kars’ta Özlem Şuataman (2022), Kars İli Ağızları Söz Varlığı; Ardahan’da Erhan Aksakal (2017), Ardahan’ın Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı; Artvin’de Asena Çelıklarslan (2018), Artvin İli Murgul İlçesi Folkloru (Metin-İnceleme), Harun Ertürk (2015), Artvin’in Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağzı gibi. Sözcüğün etimolojisiyle ilgili yaklaşımlar ilgi çekicidir. Kullanıldığı yerler itibarıyla bölgenin tarihî geçmişi ve coğrafyası göz önüne alındığında sözcüğün kökeninin Türkçe olmadığı, Arapça ve Farsçaya dayandığı ya da Gürcüce olduğu hususuna çeşitli çalışmalarda değinilmekte (Kara & Güzel 2019; Aksakal 2019; Güngör 2016) ama detaylandırılmamaktadır.

Ardahan, Kars, Artvin, Erzurum ve Ahıska ağzında kullanılan *morbet* sözünün kullanıldığı coğrafyaya bakıldığında sözcüğün Türkçe dışında Gürcüce, Rusça, Ermenice, Farsça ve Arapça ile ilişkili olabileceğinden bahsi geçen dillerdeki varlığı incelenmiştir.

Morbet Sözcüğünün Gürcücedeki Kullanımı

“...meşhal, moÇi, **morbet**, napisgal, PaPesela, ruka gibi birçok kelimenin kökeni tespit edilememiştir. Bu kelimelerin büyük bir kısmının bölgenin tarihî geçmişi ve coğrafyası göz önüne alınınca Kafkas dillerine ait olduğu düşünülebilir.” (Kara & Güzel, 2019 s. 50). Görüldüğü üzere Kara ve Güzel’in çalışmasında sözcüğün Kafkas dillerine ait olabileceğine dair değerlendirme yapılmıştır. “morbet-[morvet] (<Gürc. morbedi) Ailenin tarım ve hayvancılıkla ilgili hafif işlerini yaptırdığı çocuk çalışana verilen isimdir. (İl Geneli). [morvet]:(Terekeme Ağzı).” (Aksakal, 2019 s. 85). Çalışmalarda *morbet* sözünün kökeninin tespit edilemediği; Kafkas dillerinden olabileceği ve/veya Gürcüce olduğu gibi ihtimaller belirtilmiştir.

Günümüzde Gürcücenin en geniş sözlüğü olan Açıklamalı Gürcü Dili Sözlüğü’nde sözcük (მორბედი) *morbedi* (Sıfat) biçiminde geçmektedir. Sözcük için aşağıdaki anlamlar verilmiştir:

1. Koşan. Örneğin: Koşan asker göründü.
2. Sıfat. İyi koşan, iyi koşma yeteneğine sahip olan. Örneğin: Koşan at, koşan deve.
3. Mektup ya da haber götüren kişi; Şikrik. Örneğin: Bir haberci, koşucu gönder (AGDS, 2024).

Gürcücede ulaştırılması gereken bir yere hızlı gidilememesi durumunda öncü olarak Morbet’in/Şikrik’in gönderilip haberi, bilgiyi, mektubu vb. daha erken ulaştırmak için bir başka ifade ile Morbet’in hızından faydalanmak amacıyla kullanıldığı belirtilmektedir.

Bahsi geçen Şikrik kelimesine bakıldığında:

Şikrik:

İsim

1. Kurye.
2. Birine haber veya mektup ulaştırmak için gönderilen yaşlı kişi. Örneğin: Padişahın habercisi (AGDS, 2024).

Morbet sözünün Gürcücedeki kullanımının eskiliği/yeniliği hususu için Gürcü dilinin en eski sözlüğü olan Sulkhan Saba Orbeliani Sözlüğü (1685) incelenmiştir. Sözlükte *morbet* sözüne rastlanmaktadır:

მორბედი

Turk. [ფიშხითმათი] E1.

მორბენალი.

Çevirisi ise sırasıyla: Morbedi “koşucu”, Türkçe Pişhitmati “hizmetçi”, Morbenali-Günümüz Gürcücesi (SSOS, 1685, 2024).

Sözlükte yer alan ikinci bir kullanım ise:

ვარსკულავ-მორბედი

რომელ არს ტატანი ZA. “Varsk’ulav-morbedi (yıldız kayması/kuyruklu yıldız)” biçimindedir.

Buradaki ilgi çekici husus sözlüğün 1685 yılında yazılmış olması ve sözcüğün anlamının verilir doğrudan Türkçesinin de belirtilmiş olmasıdır. Çünkü bu sözcüğün Cavakheti ağzında kullanıldığı bilinmektedir. Şenel ve Meskhidze, Gürcistan’da bulunan Cavakheti bölgesiyle ilgili olarak bölgede bulunan il ve ilçelere yer verip, bölgede edebî Gürcü dili dışında pek çok Türkçe sözcüğün kullanıldığını ifade etmişlerdir (Şenel & Meskhidze, 2010, s. 217). Bu durumun olmasında bölgedeki Türk nüfusunun yoğunluğu ve Türkiye ile olan sınır komşuluğunun da rolü büyüktür.

Morbedi için Türkçe *Pişhitmati* karşılığı verilmiştir. Esasında bir birleşik sözcük olan پیش خدمت. Piş Hizmet (Dehhüda, 1998, s. 5975) Farsça *piş* ön eki ve Arapça *hizmet/hidmet* sözcüğünün birleşmesinden meydana gelmiştir. Anlamı ise “hizmetçi”dir. Sözcüğün aslı Farsça ve Arapçadan oluşmakla birlikte kaydedildiği yıllarda Osmanlıcada kullanıldığı için Türkçe verilmiş olması doğaldır.

Bölge Türkiye sınırında bulunmakla birlikte tarihî süreç içinde Türk, Rus ve Gürcü egemenliği altında kalmıştır. Hem sınır bölgesi olması hem de doğrudan burada yaşayan çok sayıda Türk olması sebebiyle sözcüğün Türklerce de kullanılmış olması bakımından Türkçesi de verilmiş olmalıdır. Gürcüce etimolojik sözcüklerde doğrudan sözcüğün köken incelemesine rastlanmamıştır.

Gürcücedeki *morbedi* (მორბედი) sözü incelendiğinde sözcüğün sonunda bulunan /i/ eki Gürcücede yalın hâl ekidir. Ekin anlam farklılaştırıcı bir manası yoktur. Gürcücede Morbet’in birleşik kelime olup olmadığı hususu incelendiğinde yani mor-bedi biçiminin mümkün olup olmadığı değerlendirildiğinde Gürcücede *mo* fiil önü ekinin mevcudiyetinin olduğu bilinmektedir. Fakat *mo/mor-bedi* kullanımının mümkün olabilmesi için sözcüğün Gürcücede bulunan 16 hâl ekinin hepsini karşılaması, kapsamı gerekir. Ama bu örnekte tüm eklerin kullanımına olanak vermemesi sebebiyle sözcüğün kökeninin *morbedi* biçimi esas olmalıdır. Bu durumda kök olarak (morbed-(i) yalın hâl), *morbed* sözü olmalıdır. Morbet sözü Gürcü dilinde aktif olarak yaşamakta, sözlüklerde yer almakta ve çeşitli edebî eserlerde kullanılmaktadır. Örneğin, Orhan Pamuk’un Benim Adım Kırmızı (2015) eseri Gürcüceye çevrilirken: “Bir kapı oğlanı. Saray’dan Hazinedarbaşı çağırıyormuş.” (Pamuk, 2015, s. 291) “სასახლიდან გამოგზავნილი მორბედი ბიჭი იყო, (მე წითელი მქვია,გვ.)” ifadesinin Gürcüceye aktarımında kapı oğlanı/hizmetçi sözü *morbedi* sözcüğü kullanılarak çevrilmiştir.

Bahsi geçen eser Türkiye’de ve dünyada olduğu kadar Gürcistan’da da tanınmış eserler arasındadır ve bu sebeple üzerine çeşitli çalışmalar yapılan (Şenel Uzunkaya, 2023, s. 117-133) bu eserin Gürcüce çevirisinde *kapı oğlanı* sözü için *morbedi* çevirisi yapılmıştır.

Hem Ardahan, Kars ve Artvin’de yaşayan hem de Gürcistan’da yaşayan Ahıskalıların ağzında *morbet* sözü yaşamaktadır.

Erdiñ Demirbay’ın yapmış olduğu Ahıska Türkleri Ağzı adlı doktora çalışmasında Ahıska Türklerinden derlediği metinlerde *morbed* sözcüğünün yer aldığı görülür:

“35 ayının on dördündá bizi sürgüná dávát etdilár. onda kimin babalari var, evinde
36 morbedi olannar birer bişey kesip yola hazırluğ görábildi. ey kimsesi olmiyan,
37 morbedi olmiyannar bişey kesámádilár. benim en büyük abim on iki yaşında mi,”
(Demiray, 2011, s. 385).

“Türkiye Türkçesinde köke iyelik ekinin gelmesinden sonra sedalılaşıma ortaya çıkabilir: budu, kanadı vb.” (Serebrennikov & Gadjeva, 2011, s. 46). Bu örnekte de *morbet* sözüne /i/ hâl eki geldiğinde morbeti>morbedi biçiminde olur. Sözcük Gürcüceden /d/ biçiminde veya /t/ biçiminde alındı (duyuldu) ise sedalılaşıma neticesinde kullanımda /d/ olarak ortaya çıkması doğaldır. Yine Gürcücede sözcüğün sonunda bulunan ve anlam ayırt edici olmayan /i/ sesi de Türkçedeki belirtme hâl eki olan /i/ gibi kullanılmış olmalıdır.

Morbet Sözcüğünün Farsçadaki Kullanımı

“Evde az iş yapan, tembel çocuk için Arapça ve Farsça bir kuruluş “harâm-nemek” sözüyle “morbet” kelimesi tespit edildi.” (Güngör, 2016, s. 189) ibaresi yer almaktadır. Morbet sözü, “Tembel, evde az iş yapan” anlamıyla *harâm-nemek* ile benzer anlamdaki bir sözcük olarak verilmiştir. Bu sebeple öncelikle *morbet* sözünün Farsça ve Arapçada yer alıp almadığı ve varsa hangi formda/formlarda yer aldığı hususu incelenecektir.

Sözcükle ilgili Fars dilinin 3 temel sözlüğü (Moin sözlüğü: Amid sözlüğü ve Dehhüda sözlüğü) tarandığında bu sözlüklerden ikisinde *morbet* sözcüğüne ve sözcüğün herhangi bir varyantına rastlanmamıştır. Ancak Fars dilinin en geniş ve güncel sözlüğü olan Dehhüda sözlüğünde kelime ile ilişkili olabilecek birkaç varyant tespit edilmiştir.

Sözcükle ilişkili olabilecek olan ve tespit edilen ilk varyantı morved/mürved (مُرْوَد) biçimindedir. Sözlükte kelimenin Arapça kökenli olduğu ve revede (رَوَد) kökünden geldiği belirtilmiştir. Anlam olarak “yavaş yürümek veya yavaş yürütmek” biçiminde yer almaktadır (Dehhüda, 1998, s. 20718).

Sözcüğün diğer varyantı mervez/mürevvez (مُرْوَض) biçiminde ve reveze (رَوَض) sözünden geldiği ve sözcüğün Arapça kökenli olduğu belirtilmiştir. Sözcüğün anlamı ise “eğitilmiş ve yürümeyi öğrenmiş (at için)” olarak geçmektedir (Dehhüda, 1998, s. 20721).

Ayrıca sözlükte tespit edilen molebbed/mülebbed (مَلْبَبَد) biçimi yer almakta, mülebbed sözünün de kökeninin Arapça olduğu, lebede (لَبَد): “yama yaptı, yamadı” kökünden geldiği ve “yama” anlamının olduğu belirtilmiştir (Dehhüda, 1998, s. 21245).

Morbet Sözcüğünün Arapçadaki Kullanımı

Arapça sözlüklerde morved/mürved (مُرْوَد) sözcüğü tespit edilememiştir. Ancak revede (رَوَد) kökü ve “yavaş yürümek” anlamı tespit edilmiştir. Farsçadaki morved/mürved (مُرْوَد) sözcüğünün Arapça dil kurallarına göre türetilmesi olasıdır. Nitekim Farsça sözlükte bu sözcük Arap dilinin müfal (مُفْعَل) kalıbına uyarlanmıştır.¹ (Elbostani, 2011, s. 236; Elbostani, 2000, s. 270).

Sözcüğün diğer varyantı mervez/merovvez (مُرْوَض) biçiminde ve reveze (رَوَض) kökünden gelen kelime “eğitilmiş ve öğretilmiş” anlamlarında Arapça sözlüklerde tespit edilmiştir. Ancak tespit edilen sözcük mürvez/morvez مُرْوَض biçiminde değil mervez ve merveze مَرْوَضَةٌ biçimindedir (Nimet vd. 2000, s.598).

Arapça sözlüklerde *morbet* sözünün başka bir varyantı molbed (مَلْبَبَد) biçiminde tespit edilmiştir. Ancak Farsça sözlüğün (Dehhüda Sözlüğü) aksine sözcüğün *yama* anlamı verilmemiştir. Bununla birlikte sözcüğün لَبَد lebede kökünde geldiği ve bir anlamının da “yama yaptı, yamadı” olduğu verilmiştir. Ayrıca bu kökten (لَبَد lebede kökünden) türetilen اللَّبَد e'l-lobed sözcüğü de “evde oturup hiç dışarı çıkmayan kimse” anlamına gelmektedir. İncelenen Arapça

¹ Arapçada müfal (مُفْعَل) kalıbı isim türetme kalıplarından birisidir.

sözlüklerde ise molbed مُلْبِدْ sözü “yere yapışan” ve “yamalı” manasında geçmektedir (Elbostani, 2011, s. 594; Elbostani, 2000, s. 771; Nimet vd. 2000, s. 1268).

Arapça sözlüklerde *morbet* sözcüğünün başka bir varyantı morfed ~ mürfed (مُرْفَدٌ) biçiminde bulunmaktadır. Sözlüklerde sözcüğün kökeni refede (رَفَدَ), anlamı ise “bahşetmek; yardım etmek” (رَفَدَ مُخْتِاجًا /refede muhtacen) bir ihtiyaç sahibine bahşişte bulundu, yardım etti, (رَفَدَ سَائِلًا / bir dilenciye yardım etti, bahşişte bulundu) olarak verilmiştir. Ayrıca morfed (مُرْفَدٌ) sözcüğü de “yardım ve müsaade” manasındadır. (Nimet vd. 2000, s. 567; Elbostani, 2000, s. 270).

Sonuç ve Tespitler

Çalışmada, ülkemizde Ardahan, Kars ve Artvin yöresinde yoğun olarak kullanılan, Erzurum yöresinde de kaydedilmiş olan; Çağdaş Türk lehçelerinde ise Ahıska ağzında ve Karaçay Malkar Türkçesinde varlığı tespit edilen *morbet* sözcüğünün etimolojisi, anlamı yapısı ve kullanımları sözcüğün yaşadığı yörelerden hareketle Gürcü, Fars, Arap ve Türk dilleri çerçevesinde olası tüm varyantları ile ele alınmıştır.

Morbet sözcüğünün Türkiye Türkçesinde kullanım alanının dar olduğu ve yalnızca bir bölgede kullanıldığı görülmektedir. Bu yörelerin ortak özelliğinin Anadolu ağızları sınıflandırılmasında (Ardahan, Kars, Artvin ve Erzurum) Doğu Grubu Ağız Bölgesi içerisinde yer almalarıdır (Karahana, 1996, s. 57-58).

Morbet sözcüğü Ardahan, Kars, Artvin ve Erzurum dışında Ahıska bölgesinde kullanıldığından sözcüğün kökeninin Türkçe olup olmadığı hususu için Türk dilinin etimolojik sözlükleri incelenmiştir. Sözcüğün /m/ dışında /b/, /p/ ve /v/li varyantlarına da aşağıda listelenen sözlüklerde bakılmış ama sözcük tespit edilememiştir.

Clauson (1972), Eyüboğlu (1991), Nişanyan (2012), Tietze (2018), Räsänen (1969), Eren (1999), Sevortyan (1974), Gülensoy (2007), Karaağaç (2008), Karaağaç (2015) gibi köken bilgisi (etimoloji) sözlükleri kullanılarak sözcüğün kökeni hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

Sözcüğün tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki varlığı sorgulanmıştır. Bu maksatla Eski Türkçede *Ercilasun* (2016) *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*, Eski Uygur Türkçesinde *Caferoğlu* (1993) *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Harezmi Türkçesinde *Ünlü* (2013) *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Kıpçak Türkçesinde *Toparlı, Vural, Karaatlı*, (2007) *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Çağatay Türkçesinde *Ünlü* (2013) *Çağatay Türkçesi Sözlüğü* ve Eski Anadolu Türkçesi *Kanar* (2011) *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*’ne bakılmış, sözcük tespit edilememiştir.

Karahanlı Türkçesinde sözcükle ilgili ses denklikleri de değerlendirildiğinde sözcükle aynı anlamda bir sözcük bulunamamıştır. Ancak sözcüğün zıt anlamına gelebilecek olan *burba-* kökünden *burbat-* “geciktirmek ve karıştırmak” biçiminde kullanılan *burbat-* fiiline rastlanmaktadır (Üşenmez, 2010, s. 62; Ünlü, 2012, s. 191).

Çağdaş Türk lehçelerinden Özbek Türkçesinde *Ma’rufov* (1981) *Özbek Tilining İzahli Lugati*, Yeni Uygur Türkçesinde *Necip* (1995) *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Başkurt Türkçesinde *Özşahin* (2017) *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, Kumuk Türkçesinde *Pekacar* (2011) *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Tatar Türkçesinde *Öner* (2009) *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Kazak Türkçesinde *Koç vd.* (2003) *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Hakas Türkçesinde *Naskali vd.* (2007) *Hakasça-Türkçe Sözlük*; *Arikoğlu* (2005) *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Türkmen Türkçesinde *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü I-II Cilt* (2016), Azerbaycan Türkçesinde *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti*, (2006), Tuva Türkçesinde *Arikoğlu vd.* (2003) *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Kırgız

Türkçesinde *Arikoğlu vd. (2017) Kırgızça-Türkçö Sözdük (Kırgızca Türkçe Sözlük)* başta olmak üzere çağdaş Türk lehçelerinin sözlüklerinde de tespit edilememiştir.

Karaçay-Malkar Türkçesinde *mor betli* “açık kahverengi” (Tavkul, 2000, s. 120). *Bal bet* (bal rengi), *Suv bet* (su rengi) biçiminde geçmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesindeki anlamının “yardımcı küçük çocuk” anlamıyla örtüşmediği görülmektedir.

Bölgedeki Ermeni ve Rus nüfusunun varlığı sebebiyle bahsi geçen dillerin sözlüklerine de (Ribalçenko (2006) *Yeni Türkçe-Rusça Sözlük*; Zeki (2009) *Ermeniceden Türkçeye mükemmel lügat*) bakılmış ve *morbet* sözüne rastlanmamıştır.

Sözcük Ardahan, Kars, Artvin, Erzurum ve Ahıska ağızında *morbet/morbed* biçiminde “getir götür işi yapan çocuk; az iş yapan çocuk; yardımcı çocuk; eli iş tutan küçük çocuk; 8-10 yaşındaki hizmetçi kız” anlamlarıyla kaydedilmiştir. Türk dilinin etimolojik sözlüklerinde sözcüğün kökenine rastlanmamıştır. Gürcücede *morbedi* biçiminde “iyi koşan, koşma yeteneği olan; mektup, haber getirip götürülen/ulaştırılan kişi; kurye” anlamıyla kullanılmaktadır. Diğer anlamlarının ilk anlam olan “koşma yeteneği olan” anlamından geliştiği muhtemeldir. Çünkü kişinin bir yere erken ulaşamaması ihtimaline karşın öncesinde *morbedi/şikrik* gönderildiği bilgisi verilmektedir. Kökenine bakıldığında birleşik sözcük olma ihtimali az görünmekte çünkü Gürcücede *mor* fiil ön ekinin *mor-bedi* şeklinde kullanılabilmesi için sözcüğün Gürcücede bulunan 17 hâl ekini (Çimke, 2017, s. 60) karşılması, kapsamı gerekmektedir. Ama bu örnekte tüm eklerin kullanımına olanak vermemesi sebebiyle sözcüğün kökeninin doğrudan *morbedi* biçiminde olduğu varsayılmaktadır. /i/ eki Gürcücede anlam farklılaştırıcı bir manası olmayan ek durumundadır. Bu durumda kök olarak (*morbed*-(i) yalın hâl), *morbed* sözü olmalıdır. Farsça sözlüklerde ilişkili olabilecek üç sözcük belirlenmiş üçünün de kökeni Arapça olarak gösterilmiştir. Belirlenen sözcüklerin *morbet* sözüyle ilişkisi değerlendirildiğinde ilki Farsça *morved/mürved*, Arapça *revede* kökü “yavaş yürümek veya yavaş yürütmek” anlamında Gürcücedeki anlamın zıttıdır. Farsça ve Arapçayla ilişkili olabilecek ikinci sözcük Farsça *mervez/mürevvez*, Arapça *mervez/merovvez* “eğitilmiş ve öğretilmiş” anlamındadır. Üçüncü sözcük Farsça *molebbed/mülebbed*, Arapça *molbed* “yama yaptı, yamadı; yama” anlamındadır. Bu üç anlam da “yardımcı çocuk” anlamındaki *morbed/morbet* ile doğrudan ilişkili görünmemektedir. Çocuk için “eğitilmiş ve öğretilmiş?” ve “yama” “yamak?” bağlantısı oldukça uzak ihtimaller barındırmaktadır. Yalnızca Arapçada bulunan ve “bahşetmek; yardım etmek” anlamı taşıyan *morfed ~ mürfed* sözünün *morbet* sözüyle bağlantısı düşünülebilir.

Değerlendirildiğinde sözcüğün kökenine doğrudan Gürcüce demek pek olası görünmemektedir. 1685 yılındaki Gürcüce sözlükte sözcüğün Cavakheti ağızında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu yöre ağızının özelliği ise bölgede yoğun bir Türk nüfusunun olması ve pek çok Türkçe sözcüğün Gürcüceye de bu vasıta ile geçmiş olmasıdır. Zaten sözlükte Türkçe anlamını da ayrıca vermesi bu durumu destekler niteliktedir. Ülkemizde de Ardahan, Kars, Artvin ve Erzurum’da kullanılıyor olması da sözcüğün 1600’lü yıllardan beri kullanıla gelen yerel bir ifade olduğunu göstermektedir. Tarihî lehçelerde sözcüğe rastlanmamış, yalnızca Karahanlı Türkçesi döneminde “geciktirmek” anlamıyla *burbat*- fiili bulunmaktadır. *Morbet*, bahsi geçen yörelerde *koşucu*, *hızlı* anlamını *yardımcı çocuğa* yüklemiş olması olasıdır. *Geciktirmek* anlamı ise taban tabana zıt ve uzak bir mana olması bakımından sözcükle eş değer görülemez. Bu durumda tarihî lehçelerde sözcüğün varlığı tespit edilememiştir. Benzer biçimde çağdaş Türk lehçelerinin sözlüklerinde de tespit edilememiştir. Karaçay-Malkar Türkçesindeki *mor bet* “kahverengi yüzlü” ifadesinin “yardımcı küçük çocuk” anlamıyla örtüşmediği görülmektedir. İncelenen dillerden

“yardımcı küçük çocuk” anlamına en yakın anlam Arapçadaki *morfed* sözcüğünün “bahşetmek; yardım etmek” anlamıdır. Gürcücedeki “koşucu, iyi koşan, kurye” manaları temel anlamdan gelişmiş/genişlemiş olmalıdır.

Morbet sözcüğünün izinin sürüldüğü bu çalışmada, sözcüğün kullanıldığı bölgeler, bölgelerin tarihî süreçteki durumu, bölgede bulunan etnik gruplar ve bu etnik grupların dili ile bölgenin etkileşimde bulunduğu diğer diller sözcüğün anlamı ve etimolojisi kapsamında ele alınıp sözcüğün olası tüm varyantları ve anlamları incelenmiştir.

Extended Abstract

When we look at the historical development of the Turkic language, we see that it has not spread across a vast region. As a natural consequence of this situation, some changes in the Turkic language and differentiation within the language have occurred. As a result of this differentiation and change, Turkic language has been divided into many branches/dialects.

Since languages, which were originally dialects, contain many differences. In this respect, one of the most valuable areas of Turkic studies is dialectology. In dialectology, while the dialect features of a region are revealed, the ethnic structure, cultural characteristics and the reflection of the geographical situation on the language are also examined. In this respect, the analysis process of dialectology is closely related to disciplines such as history, ethnography, folklore, linguistics and sociology.

In this study, the etymology, semantic structure and usages of the word *morbet*, which is predominantly used in Ardahan, Kars and Artvin regions of our country and recorded in Erzurum region, and its presence is also attested in Ahıska and Karachay Malkar are discussed with all possible variants within the framework of Georgian, Persian, Arabic and Turkic languages based on the regions where the word lives. In the study, the dialectal features of the word and its etymology are particularly emphasized.

It is observed that the usage of the word *morbet* in Turkish is limited and it is used only in one region within the “Eastern Group Dialect Region”.

The existence of the word in both historical and contemporary Turkish dialects has been questioned. Investigations into the presence of the word *morbet* in Old Turkic, Old Uighur, Khwarezmian, Kipchak, Chagatai, and Old Anatolian Turkish, using etymological dictionaries, revealed that its existence in historical Turkic dialects could not be confirmed.

In addition, the word *morbet* was not found in the dictionaries of contemporary Turkish dialects, such as Uzbek, New Uighur, Bashkir, Kumyk, Tatar, Kazakh, Khakas, Turkmen, Azerbaijani, Tuvan, Kyrgyz, and others. Given the presence of Armenian and Russian populations in the region, the dictionaries of these languages were also consulted, but the word *morbet* was not found.

When examined, it seems unlikely that the origin of the word can be directly attributed to Georgian. The 1685 Georgian dictionary states that the word is used in the Javakheti dialect. The distinctive feature of this dialect is the significant Turkish-speaking population in the region, with many Turkic words having been adopted into Georgian through this dialect. The dictionary’s inclusion of the Turkic meaning further supports this claim. Moreover, the word’s usage in Ardahan, Kars, Artvin, and Erzurum indicates that it is a local expression that has been in use since the 1600s. The word does not appear in historical dialects, with the exception of the verb *burbat-*

meaning “to delay” in Karakhanid Turkic. It is possible that *morbet* attributed the meaning of “runner” or “fast” to the term “helper boy” in these regions. The meaning of “to delay,” however, cannot be equated with *morbet* as it is diametrically opposed in meaning. In this case, the existence of the word in historical dialects could not be confirmed. Similarly, it was not found in the dictionaries of contemporary Turkish dialects. The expression *morbet* meaning “brown-faced” in Karachay-Malkar Turkish does not align with the meaning of “helper boy.” The closest equivalent to “helper boy” in the analyzed languages is the Arabic term *morfen*, meaning “to bestow” or “to help.” The Georgian meaning of “runner,” “good runner,” or “courier” likely expanded from its original meaning.

This study traces the word *morbet* by examining the regions where it is used, the historical context of these regions, the ethnic groups and their languages, as well as other languages with which these regions interact. The meaning and etymology of the word, along with all its possible variants and meanings, are also analyzed.

Kaynakça

- Açıklamalı Gürcü Dili Sözlüğü (AGDS)* (2024).
<https://www.ganmarteba.ge/word/%E1%83%9B%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%93%E1%83%98>. (Erişim Tarihi: 10.10.2024).
- Aksakal, E. (2017). *Ardahan’ın Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Ardahan Üniversitesi.
- Aksakal, E. (2019). Ardahan’ın Tarım ve Hayvancılık Alanında Unutulma Sürecine Girmiş ve Kullanım Alanı Daralmış Söz Varlıkları. *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Belgü Dergisi*, 4, 65-101.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örneklili Hakasça-Türkçe Sözlük*. Akçağ Yayınları.
- Arıkoğlu, E., Kuular, K., & Tenishev, È. R. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R. % Selçuk, B. K. (2017). *Kırgızça-Türkçö Sözdük (Kırgızca Türkçe Sözlük) I, II*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*, (2006). (Red Ağamusa, Axundov) 4 Cilt, (I. A-D, II. E-K, III. Q-R, VI. S-Z).
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Enderun Kitabevi.
- Çelikarslan, A. (2018). *Artvin İli Murgul İlçesi Folkloru (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi.
- Çimke, H. (2017). Gürcücede Hâl Kategorisi ve Fonksiyonları Üzerine. *Karadeniz Araştırmaları*, 14 (54), 41-62.
- Çubukcu, M. (2019). Erzurum, Kars, Ardahan ve Artvin Ağızlarında “Akrabalık” Kavram Alanına Giren Adlar. *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*. TDK Yayınları.
- Dehhüda, A. (1998). لغت نامه دهخدا / *Dehhüda Sözlüğü*, Cilt 4, 13. Tahran Üniversitesi Yayınları.

- Demir, N. (1999). Ağız Sözlükçülüğü, *Kebikeç*, Sayı 7-8, 67-75.
- Demiray, E. (2011). *Ahıska Türkleri Ağzı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi.
- Elbostani, F. İ. (2000). *Dilde Yardım (Arapça Sözlük)*. Katolik Matbaası.
- Elbostani, F. İ. (2011). *Müncidü't-Tullab*. (Çev. Benderrigi, Muhammed). İslami Yayınlar.
- Ercilasun, A.B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*, Dergâh Yayınları.
- Ertürk, H. (2015). *Artvin'in Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağzı*, Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Gelmalmaz, E. (1989). Ağız Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler. *Türk Kültürü Araştırmaları, Halil Fikret Alasya'ya Armagan*, 150-159. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gelmalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağızları*. TDK Yayınları.
- Güncel Türkçe Sözlük (GTS). <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 30.09.2024)
- Güngör, O. C. (2016). *Türkçede Çocukla İlgili Söz Varlığı*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi.
- Hasan, A. (2010). *Amid Sözlüğü*. Rah-i Rüşt Yayınevi.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. Say Yayınları.
- Kara, K. & Güzel, F. (2019). Artvin İli, Şavşat İlçesi, Yukarı Koyunlu (Süles) Köyünden Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 37-52. <https://doi.org/10.22466/acusbd.559647>.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K., Bayniyazov, A. & Başkapan, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları.
- Komision (2016). *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlügi I-II* tom (Türkmen Türkçesinin Açıklamalı Sözlüğü C. I-II). Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugy.
- Ma'rufov Z. M. (1981). *Özbek Tilining İzahli Lugati*. 2c. Moskova.
- Mohammed, M. (2002). *Moin Sözlüğü*. Cilt 2. Adena Yayınevi.
- Naskali, E. G. vd. (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (Çev. İklil Kurban), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nimet, A., Müdevver, İ., Acil, L. & Şemmas. M. (2000). *Çağdaş Arap Dilinin Sözlüğü*. Darü'l-maşrik.
- Öner, M. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Pamuk, O. (2015). *Benim Adım Kırmızı*. (Çev. Darmin Hadzibegoviç). Yapı Kredi Yayınları.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, F. (2000). *Şavşat ve Yöresi Ağızları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi.

Ribalçenko, T. E. (2006). *Yeni Türkçe-Rusça Sözlük*. Multilingual.

Serebrennikov, B. A. & Gadjeva, N. Z. (2011). *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri*. (Çev. Tefik Hacıyev & Mustafa Öner). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sulkhan Saba Orbeliani Sözlüğü (SSOS) (1685).
<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=8&t=27522>. (Erişim Tarihi: 29.09.2024).

Şenel Uzunkaya, İ. (2023). Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanın Gürcüce Çevirisindeki Ahlaki Değerleri Yansıtan Sözcüksel Öğeler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 58, 117-133. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1292113>.

Şenel, M., & Meskhidze, M. (2010). Gürcistan'ın Cavakheti Bölgesi Ağzında Türkçe Söz Varlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, 27 (27), 217-241.

Şenol, S. (2015). *Ardanuç ağzı*. Rota Barışçı.

Şuataman, Ö. (2022). *Kars İli Ağzları Söz Varlığı*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.

Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (1993). (DS) *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (12 Cilt). Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Eğitim Yayınevi.

Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Eğitim Yayınevi.

Ünlü, S. (2013). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Eğitim Yayınevi.

Üşenmez, E. (2010). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Doğu Kitabevi.

Yılmaz, C. & Albayrak, L. (2019). Artvin'den Bursa'ya Göç ve Kültürel Birikimin Değerlendirilmesi. *İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*. Doi: 10.26650/Pb/Ps12.2019.002.024.

Zeki, B. (2009). *Ermeniceden Türkçeye mükemmel lûgat*. V. yev H. Ter-Nersesyan. Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakları

<http://www.terekemekarapapakturkleri.com/?pnum=7&pt=KARAPAPAK+HALK+S%C3%96ZLER%C4%B0> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)

<https://alanyurt.yetkin-forum.com/t754-alanyurtlu-szlk> (Erişim Tarihi: 30.09.2024).

<https://arsiyanftr.gg/%26%23350%3BAV%26%23350%3BAT-D%26%23304%3BL%26%23304%3B-S-Oe-ZL-Ue-K.htm> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)

<https://www.frmtr.com/muhabbet/341161-yorenize-ozgu-size-komik-gelen-soz-nedir-2.html> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/artvin/kulturatlasi/morbet> (Erişim Tarihi: 30.09.2024)

<https://www.savsat.com/sozluk/toplumsal/morbet-11111392>

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0